

THE ONTOLOGICAL NATURE OF GRADATION AND INTENSITY

Tukhtayeva Dilafroz Ashurovna

Teacher of the Department of Uzbek Linguistics and Journalism, BukhSU

Email: dilafroztukhtayeva1988@gmail.com

Abstract: Communication among people is carried out through the understanding of the meanings of linguistic units, which constitute the main category of semantics. Semantic categories include units of meaning that have a linguistic essence rather than a logical or psychological one. These are expressed through specific indicators, meaning they are embodied in certain linguistic tools. The linguistic means of expressing semantic categories (their external forms) are quite diverse: some semantic categories are expressed both lexically and grammatically, while others are expressed only through lexical units; some are realized in various parts of speech, others only in one.

Keywords: gradation, intensity, category, quantity, quality, ontology, volume, value, pragmatic, semantic, measurement, function.

DARAJALANISH VA INTENSIVLIKNING ONTOLOGIK TABIATI

To'xtayeva Dilafroz Ashurovna

BuxDU O'zbek tilshunosligi va jurnalistika kafedrasida o'qituvchisi

Elektron pochta: dilafroztukhtayeva1988@gmail.com

Annotatsiya: Odamlar o'rtasidagi muloqot semantikaning asosiy kategoriyasi bo'lgan lingvistik birliklarning ma'nolarini bilish tufayli amalga oshiriladi. Semantik kategoriyalarga mantiqiy yoki psixologik mohiyatdan ko'ra lingvistik mohiyatga ega bo'lgan mazmun birliklari kiradi. Ular maxsus ko'rsatkichlarda ifodalanadi, ya'ni muayyan lingvistik vositalarda mujassamlashgan bo'ladi. Semantik kategoriyalarni ifodalashning lingvistik vositalari (ularning tashqi namoyon bo'lish shakli) ancha xilma-xildir: ba'zi semantik kategoriyalar ham leksik, ham grammatik, boshqalari faqat leksik birliklar orqali ifodalanadi; ularning ayrimlari turli so'z turkumlarida, boshqalari faqat bir so'z turkumida amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: darajalanish, intensivlik, kategoriya, miqdor, sifat, ontologiya, hajm, qiymat, pragmatik, semantik, o'lchov, funktsiya.

Аннотация: Коммуникация между людьми осуществляется благодаря знанию значений языковых единиц, что является основной категорией семантики.

Семантические категории включают единицы содержания, имеющие лингвистическую, а не логическую или психологическую сущность. Они выражены в специальных показателях, то есть воплощены в определенных языковых средствах. Языковые средства выражения семантических категорий (их внешняя форма проявления) весьма разнообразны: одни семантические категории выражаются и лексически, и грамматически, другие — только посредством лексических единиц; Некоторые из них проводятся в разных классах слов, в то время как другие проводятся только в одном классе слов.

Ключевые слова: градация, интенсивность, категория, количество, качество, онтология, объем, ценность, прагматика, семантика, измерение, функция.

Main Body. The category of intensity and its features, along with its means of expression in language and speech, have attracted the attention of many scholars over the past decades. There are several reasons for this. The category of intensity is universal in nature: it actively appears in the semantic structure of actions, objects, and attributes, including verbs, nouns, adjectives, affixes, phraseological units, and entire texts.

S.E. Rodionova defines intensity as the increase of a feature¹, relying on the views of Sh. Bally. According to Sh. Bally, the term intensity refers to the increase of measures such as quantity, volume, and value². The category of intensity can be defined as a semantic category of pragmatic nature, derived on one hand from the categories of quantity and quality, and on the other from a specialized pragmatic category that may carry meaning.

N.M. Shansky defines the concept of intensity as a manifestation of the level of degree³. According to A.N. Smirnitky: “The degree of intensity expresses the measurable meaning of quality and represents a specific form of measurable degree, defined as an indeterminate measure of quality”⁴. In A. Hojiyev’s Explanatory Dictionary of Linguistic Terms, “intensive form’ is defined as a form expressing a feature stronger than the norm”⁵.

Certainly, the term “intensity” can be studied as characteristic of the measurable classification of objective features of surrounding objects.

Y.I. Sheygal interprets intensity as a linguistic concept that serves to reflect gradation in the manifestation scale of a feature and is expressed through tools of various language levels. Similar to the concept of quantity, the concept of intensity is regarded by some authors as a functional-semantic field. In this way, based on its structural organization, intensity can be divided into the core and periphery of a field by gradation. This again confirms that the semantic scope of gradation is broader than that of intensity. Thus, the concept of intensity as a semantic category in language is considered a scale of expressing a feature.

¹ Родионова С.Е. Интенсивность и её место в ряду других семантических категорий. Славянский вестник. Вып. 2. М.: МАКС Пресс, 2004. - 608 с. Стр. 300.

² Балли Шарль. Французская стилистика. Москва: Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.

³ Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – М.: Высшая школа, 1985.-230с.

⁴ Смирницкий А.Н. Лексикология английского языка. – М: 1956. -310с.

⁵ Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳди луғати: – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2002. – 39 б.

Gradation exists in the ontological nature of a lexeme naming an object. This can be observed in the analysis of the lexemes urug' → nihol → ko'chat → daraxt.

Urug' 1 O'simlikning murtak, oziq moddalari va qobiqdan ibotat hosili; don, tuxum. Sochilgan urug' unib chiqdi. Bemaza qovunning urug'i ko'p. Maqol. Ter to'kib, sochsang urug', yer seni qo'ymas quruq. Maqol. Ko'klamda ona-bola tog' etagidagi qo'riqqa chiqib, belkurak bilan yer ag'darib, lalmi bug'doy ekishdi, lekin qurg'oqchilik bo'lib, urug'ga ham chuv tushishdi. P.Qodirov, Uch ildiz⁶.

Nihol [f. yangi o'tqazilgan, o'stirilgan daraxt; qalamcha] 1 Yosh novda yoki ko'chat. Yosh niholga ustalik bilan qilingan payvand tez amal oladi. M.Ismoilij, Farg'ona t.o. 2 Yangi unib chiqqan o'simlik, ekin. G'o'za nihollari. Daraxtdan meva olaman desang, niholidan parvarish qil! Maqol. Bolani yoshdan asra, niholni boshdan asra⁷.

Ko'chat 1 Urug' yoki qalamchadan o'sib chiqqan yoki o'stirilgan va boshqa joyga olib o'tqaziladigan nihol. Olma ko'chat. Tut ko'chat. Rayhon ko'chat. Pomidor ko'chat. Atirgul ko'chat. Ko'chat o'tqazmoq. Mana shu anjirning ko'chatini [raisimiz] Oqqo'rg'ondan olib keldi. A.Qahhor, Kartina. Bu oying yana bir go'zal fazilatlaridan biri shuki, bu davrda kuzgi ko'chat o'tqazish qizg'in pallaga kiradi. Gazetadan. [Anvar] Bolalarning daragi bilan har kimning uyida bo'lgan yangi gullardan ko'chat va urug' olib, yildan-yilga gulzorni boyitdi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon. 2 Umuman, yosh nihol. Ko'm-ko'k g'o'za ko'chatlari, oftobda yoyilgan tamaki barglaridek, orqama-orqa tizilishib turardi. Gazetadan.

Daraxt [f. daraxt, nihol; buta] Tana qo'yib, shox va novdalar chiqarib, tomir otib o'sadigan ko'p yillik o'simlik. Mevali daraxt. Mevasiz daraxt. Olma daraxti. Daraxt shoxlarida iliq tomchilardan seskanib uyg'ongan go'dak kurtaklar tabassum qiladi. O'.Hoshimov, Qalbingga quloq sol. Devorlar bo'ylab har xil mevali daraxtlar: shaftoli, olma, nok, olucha, jiyda. Oybek, Tanlangan asarlar. Bodom daraxti yer tanlamaydi: toshloq, qumloq joylarda ham bemalol o'saveradi. Gazetadan.

The lexemes in this gradation row differ according to the feature of growth, which inherently exists in the nature of the word.

Or, for example, in the gradation row chaqaloq → go'dak → bola → o'smir → yigit → chol → qariya, this can also be clearly observed.

Chaqaloq Yangi tug'ilgan bola; go'dak. Dunyoga kelgan chaqaloqlar ulg'aygani sayin, ularda hissiy a'zolar shakllana boradi. "Fan va turmush". Yettinchi kun xatmi qur'on qilinib, xalqqa osh berildi vas hu munosabat bilan chaqaloqqa "Yodgorbek" deb ism qo'yildi. A.Qodiriy, O'tkan kunlar⁸.

⁶O'zbek tilining izohli lug'ati. . VI jildlik. V jild. -T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. -B.593.

⁷O'zbek tilining izohli lug'ati. . VI jildlik III jild. -T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. -B.371-372.

⁸O'zbek tilining izohli lug'ati. . VI jildlik. VI jild. -T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. -B.730.

Go'dak [f. yosh bola, chaqaloq] 1 Emadigan, ko'krakdan ajratilmagan. odatda bir yoshgacha bo'lgan bola; chaqaloq. Oilada tug'lsa go'dak, Unga suyib qo'yarlar ism. A.Oripov. Esli bolalar ham ko'rinmaydi. Go'daklar esa beshikda, daraxtlar orasidagi belanchaklarda uxlab yotishadi. Oybek, Tanlangan asarlar. 2 Voyaga yetmagan, ona suti og'zidan ketmagan bola, yosh bola. Musulmonqul..o'zini mingboshi e'lon qilib, aqlsiz bir go'dakni xon ko'tarib, el yelkasida mindi. A.Qodiriy, O'tkan kunlar. O'qituvchi yolg'iz bilim bermaydi. U go'dakni odam qiladi. N.Safarov, Olovli izlar.

Bola 1 Yangi tug'ilgan, hali ko'krakdan, ona bag'ridan ajratilmagan go'dak; chaqaloq. Bola emizmoq. Bolani allalab uxlatmoq. Bola yig'lamasa, ona sut bermaydi. Maqol. O'zbek oyim burchakda bola ko'tarib o'tirgan Zaynabdan chaqaloqni olib, uni jomni to'kib kelishga buyurdi. A.Qodiriy, O'tkan kunlar. 2 Hali yosh, voyaga yetmagan odam. Bolani yoshdan asra, niholni boshdan asra, niholni boshdan asra. Maqol. Yaxshi boladan – rahmat, Yomon boladan – la'nat. Maqol. Men kuyaman bolamga, Bolam kuyar bolasiga. Maqol. Aldagani bola yaxshi. "Qanotli so'zlar". -Hali bola ekansiz, - dedi Kumush. A.Qodiriy, O'tkan kunlar. Anvar kelishgan, do'ndiq bola edi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon. Ayol kishining fazilati bola bilan bo'lgan munosabatida ochiladi. F.Musajonov, Himmat⁹.

O'smir Bolalikdan balog'at yoshiga o'tish davridagi, 12-16 yoshdagi bola. Atrofida – uning latifalariga, qiziq-qiziq hangomalariga mushtoq bo'lgan besh-oltita o'smirlar. S.Anorboyev, Oqsoy. O'zining mehnat faoliyatini boshlayotgan o'smir alohida muomalaga, ko'proq e'tiborga muhtoj bo'ladi. Gazetadan¹⁰.

Yigit 1 Jinsiy va jismoniy jihatdan voyaga yetgan erkak. Ularning biri yigirma yoshlardagi qotma, xipcha yigit edi. I.Rahim, Chin muhabbat. 2 Umuman yosh erkak, yosh kishi. Mana shu yerda MTS tashkil qilindi-yu, bunga o'sha paxta zavodida ishlaydigan bir yigit kattakon bo'lib keldi. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari¹¹.

Chol Qari er kishi; qariya; keksa, mo'ysafid. Nuroniy chol. Donishmand chol. Go'yo ajin ketdi, qari betidan, Yashargandek bo'ldi, tetiklandi chol. H.Olimjon. Boyagi yog'och va bordonlar orqasidan oltmish yoshlardagi bir chol arava minib chiqdi. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari¹².

Qariya Qari(gan) kishi; keksa, mo'ysafid, chol. Nuroniy qariyalar. Qariyalar choyxonasi.// Qariyalar dasturxonga fotiha o'qishgach, hamma o'rnidan turdi. S.Ahmad, Ufq. -Tag'in nima bo'ldi, qariya? – har narsani lo'nda qilib gapirishni sevgan Qoratoy chidamsizlik bilan so'radi. Oybek, Tanlangan asarlar¹³.

As seen, the quantitative indicators of age are generally reflected in the ontology of such lexemes.

Intensity, however, is not related to the ontological nature of a lexeme but is connected to subjective aspects. During speech, the speaker constructs it using auxiliary means. For

⁹ O'zbek tilining izohli lug'ati. VI jildlik. I jild. –T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. –B.520.

¹⁰ O'zbek tilining izohli lug'ati. VI jildlik. VI jild. –T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. –B.451.

¹¹ O'zbek tilining izohli lug'ati. VI jildlik. VI jild. –T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. –B.191.

¹² O'zbek tilining izohli lug'ati. VI jildlik. VI jild. –T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. –B.811.

¹³ O'zbek tilining izohli lug'ati. VI jildlik. IV jild. –T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. –B.66.

example: balandroq → baland → juda baland → g'oyat baland; achchiroq → achchiq → juda achchiq → behad achchiq, etc.

In this intensity sequence, the words baland and achchiq indicate the normal level of the feature. The change in norm in these lexemes is achieved through certain lexical and grammatical tools. These tools do not affect the quality of the word but only produce a quantitative change.

Thus, the analysis above shows that in the ontology of lexemes forming the gradation sequence, the quantity of the feature is present. In contrast, in the lexical units united by intensity, the concept of quantity arises through specific linguistic tools.

Reference:

1. O'zbek tilining izohli lug'ati. VI jildlik. I jild. –T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. –B.964.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. . VI jildlik III jild. –T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. –B.844.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati.VI jildlik. IV jild. –T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. –B.706.
4. O'zbek tilining izohli lug'ati. . VI jildlik. V jild. –T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. –B.720.
5. O'zbek tilining izohli lug'ati.VI jildlik. VI jild. –T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. –B.864.
6. Ҳожиев А. Тилшунослик терминларинингизоҳли луғати: – Т.: Ўзбекистон миллийэнциклопедияси, 2002. – 165 б.
7. Родионова С.Е. Интенсивность и её место в ряду других семантических категорий. Славянский вестник. Вып. 2. М.: МАКС Пресс, 2004. - 608 с. Стр. 300.
8. Балли Шарль. Французская стилистика. Москва: Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
9. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – М.:Высшая школа, 1985.-230с.
10. Смирницкий А.Н. Лексикология английского языка. – М: 1956. 310с.